

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหาการวิจัย

1.1.1 สภาพปัญหาในภาพรวม

ความเจริญของมนุษยชาติ บางครั้งผลลัพธ์ของมันก็ได้มีแต่ความสะดวกรสบาย หรือทำให้ชีวิตง่ายขึ้นแต่เพียงอย่างเดียว ตรงกันข้าม ผลกระทบจากการพยายามก้าวหน้าของคน สามารถนำไปสู่ปัญหาใหญ่ ๆ มีแก้ไขยากได้เช่นกัน ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะประเทศที่อาศัยความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการขับเคลื่อนประเทศ ต่างก็กำลังเผชิญกับปัญหาสำคัญอย่างหนึ่ง แม้แต่ประเทศไทยเองที่ยังไม่ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วก็ตาม แต่ก็กำลังเผชิญกับปัญหาเดียวกัน นั่นคือการจัดการขยะ โดยมีสาเหตุสำคัญจากการขยายตัวของชุมชน และรูปแบบการผลิตและการบริโภคของผู้คนเปลี่ยนไป ทำให้ปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นี้ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและชีวิตประจำวันของประชากรในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตัวอย่างเช่นในปี 2558 ปริมาณขยะมูลฝอยทั้งประเทศเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 โดยมีปริมาณขยะอยู่เกือบ 27 ล้านตัน อัตราการสร้างขยะมูลฝอยต่อคนเพิ่มขึ้นจาก 1.11 เป็น 1.13 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน ขณะที่ขยะมูลฝอยที่ได้รับการจัดการอย่างถูกต้องและการนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) อย่างจริงจัง มีเพียงร้อยละ 30 ทำให้มีขยะตกค้างและก่อปัญหาอยู่ถึง 30 ล้านตันต่อปี ขยะที่นำไปกำจัด 13.6 ล้านตันนั้น มีการใช้วิธีการกำจัดอย่างถูกต้องเพียง 8.4 ล้านตัน แต่ขยะอีกประมาณ 7.09 ล้านตัน มีการกำจัดอย่างผิดวิธี เช่น การเทกองในบ่อดิน การเผากลางแจ้ง หรือการลักลอบทิ้งในพื้นที่รกร้าง (กรมควบคุมมลพิษ, 2558)

สืบเนื่องจากปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยนี้เอง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ได้มีการจัดทำแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2555-2559 ที่มุ่งเน้นแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนกลุ่มต่างๆ สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเท่าเทียมกัน และกำหนดมาตรการสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยง จากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติ เพื่อเตรียมความพร้อมในการเผชิญกับปัญหาความผันผวน จากผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2555 - 2559 ประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่

- ยุทธศาสตร์ที่ 1 การปรับฐานการผลิตและการบริโภคให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม
- ยุทธศาสตร์ที่ 2 การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- ยุทธศาสตร์ที่ 3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาล
- ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับประชาชนในทุกระดับ

ยุทธศาสตร์ที่ 5 การเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติ

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาคนและสังคมให้มีสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

โครงการวิจัยนี้ มุ่งเน้นการส่งเสริมยุทธศาสตร์ที่ 4 คือการสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับประชาชนในทุกๆระดับ มุ่งเน้นการป้องกันและลดมลพิษ ณ แหล่งกำเนิด และการกระจายอำนาจในการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดการจัดการที่มีประสิทธิภาพ การสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับประชาชน โดยมีเป้าหมาย คือ มีการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ มุ่งเน้นการป้องกันและลดมลพิษ ณ แหล่งกำเนิด การพัฒนาเมืองและชุมชน การพัฒนาแหล่งธรรมชาติ แหล่งศิลปกรรม และแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมให้ได้มาตรฐาน

ทั้งนี้คาดว่าจะการจัดการขยะในพื้นที่วิจัยส่งเสริมยุทธศาสตร์ที่ 4 ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ที่จะทำให้มี อัตราการนำขยะมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์ (Recycle) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 ของปริมาณขยะมูลฝอยทั่วประเทศและเพิ่มอัตราการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน ของเสียอันตรายชุมชน และมูลฝอยติดเชื้อ อย่างถูกหลักวิชาการต่อปริมาณขยะมูลฝอยทั่วประเทศ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50

1.1.2 สภาพปัญหาในพื้นที่วิจัย

อบต.บัวตูมอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ แม้จะเป็นชุมชนค่อนข้างเข้มแข็ง มีศักยภาพพร้อมที่ได้รับการพัฒนาให้มีเศรษฐกิจและสุขภาวะชุมชนที่มีคุณภาพยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังมีรายงานปัญหาการทิ้งขยะในที่สาธารณะ เพิ่มมากขึ้นทุกวัน สืบเนื่องจากในชุมชนมีประชากรจำนวนมาก ทั้งกลุ่มคนที่มีระเบียบวินัย และกลุ่มคนที่ยังขาดวินัยในการทิ้งขยะ จึงยังมีการทิ้งขยะในที่สาธารณะ เช่น ป่าชุมชน หรือถนนหนทาง นอกจากปัญหาอื่น ๆ เช่นหนี้สิน สุขภาพ การเจ็บป่วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ในการจัดการขยะชุมชนนี้ อบต.บัวตูมเห็นว่าน่าจะสามารเพิ่มประสิทธิภาพในการบริการจัดการได้ดีกว่าที่เป็นอยู่เช่น ขยะเน่าเสียจากครัวเรือนนั้น ยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อีก เช่นการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ หรือขยะที่คัดแยกเพื่อส่งขายนั้น ยังสามารถนำมาแปรรูป หรือสร้างมูลค่าในรูปแบบอื่น ๆ ได้ โดยใช้ทักษะทางช่างฝีมือ หรือความคิดสร้างสรรค์เป็นองค์ประกอบ น่าจะช่วยให้ชุมชนมีสุขภาวะที่ดีและลดปัญหาอื่น ๆ ของชุมชนลงได้ รวมทั้งการบริหารจัดการขยะด้วย

1.2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจและความร่วมมือในการจัดการขยะของสมาชิกในชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้างสุขภาวะของชุมชนตำบลบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ
2. เพื่อสร้างมูลค่าและการใช้ประโยชน์จากขยะชุมชนสำหรับใช้สอยในครัวเรือน

3. เพื่อสร้างชุมชนเป็นต้นแบบในด้านการจัดการขยะในชุมชน

1.3. ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย การเพิ่มมูลค่าขยะจากกระบวนการจัดการคัดแยกขยะในชุมชน เพื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์ สำหรับประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือน ขององค์การบริหารส่วนบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ ผู้วิจัยได้กำหนด ขอบเขตประเด็นของการวิจัย ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.3.1.1 แนวทางการจัดการขยะ

1.3.1.2 การเพิ่มมูลค่าขยะ

1.3.1.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

1.3.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกและพฤติกรรมจัดการขยะ

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การวิจัยครอบคลุมพื้นที่ของตำบลบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ

1.3.3 ขอบเขตด้านเวลา

การวิจัยนี้ดำเนินการระหว่างเดือน มกราคม 2560 ถึงเดือนธันวาคม 2560

1.4 กลยุทธ์การวิจัย

กลยุทธ์ที่ใช้ในการดำเนินโครงการ แบ่งเป็น 5 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เตรียมนักวิจัย เตรียมพื้นที่เป้าหมาย วางแผนการดำเนินงาน

ระยะที่ 2 เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทพื้นที่และวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 3 ประชุมเชิงปฏิบัติการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากขยะ ประเมินผลและการสรุปบทเรียน

ระยะที่ 4 จัดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อถ่ายทอด ขยายผลและสร้างเครือข่าย

ระยะที่ 5 ติดตามผล ประเมินผล ถอดบทเรียนและสรุปผล

1.5 นิยามศัพท์

การเพิ่มมูลค่าขยะจากกระบวนการจัดการขยะในชุมชน หมายถึง ขยะที่ได้จากการคัดแยกขยะใน ครัวเรือนและในชุมชน นำมาสร้างมูลค่าเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชน เช่น ขยะอินทรีย์นำมาแปรรูปเป็น ปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ ขยะรีไซเคิลนำไปขาย และขยะรีไซเคิลกลับมาใช้ใหม่ เป็นต้น

การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากขยะมูลฝอย หมายถึง การนำขยะมูลฝอยมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ ประโยชน์ในชุมชน ได้แก่ การนำขยะอินทรีย์มาแปรรูปเป็นปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ การนำขยะถุงกาแฟมาแปรรูป

เป็นกระเป่า การนำกระดาษและลังกระดาษใช้แล้วมาแปรรูปเยื่อกระดาษสำหรับท่อของขั้วและทำดอกไม้จันทน์ เป็นต้น

รูปแบบการจัดการขยะมูลฝอย หมายถึง วิธีการจัดการขยะตั้งแต่ต้นทางจากแหล่งกำเนิดไปจนถึงการกำจัดและการนำมาใช้ประโยชน์เพื่อลดปริมาณขยะ มีคัดแยกประเภทขยะ การจัดเก็บ การขนย้าย การกำจัด การใช้ซ้ำ การนำกลับมาใช้ใหม่ การทำปุ๋ย ตลอดจนการมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน

การใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอย หมายถึง การนำขยะมูลฝอยในครัวเรือนหรือในชุมชนมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การนำขยะอินทรีย์มาทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยอัดเม็ด นำมาเลี้ยงไส้เดือนผลิตน้ำหมักมูลไส้เดือน ใช้เป็นปุ๋ยบำรุงพืชผักสวนครัว การนำขยะแก้วและกระถางพลาสติกมาใช้ซ้ำ เช่น ปลูกกล้าต้นไม้หรือพืชผักสวนครัว การนำเศษผ้ากลับมาใช้ซ้ำ เช่น แปรรูปเป็นพรมเช็ดเท้า ผ้าเช็ดมือและถุงมือ เป็นต้น

แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการขยะ หมายถึง วิธีการ กฎ กติกา ที่ชุมชนร่วมกันสร้างและใช้เป็นแนวปฏิบัติร่วมกันในของชุมชน ในการจัดการขยะเริ่มตั้งแต่ต้นทางจากแหล่งกำเนิดไปจนถึงการกำจัดและการนำมาใช้ประโยชน์

พฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย หมายถึง การกระทำหรือปฏิบัติของประชาชนในชุมชน ได้แสดงออกเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยภายใต้ความรู้ความเข้าใจในรูปแบบที่เหมาะสมและถูกต้องตามกติกาที่ชุมชนตกลงร่วมกันและถือเป็นแนวปฏิบัติจริง

การมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย หมายถึง ความคิด ความรู้สึกที่เห็นความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการลดปริมาณขยะ รู้จักคัดแยกขยะตามประเภทก่อนทิ้งลงถังขยะ การมองเห็นประโยชน์ในการนำขยะมาใช้ซ้ำ นำกลับมาใช้ใหม่ เลือกใช้วิธีการกำจัดขยะที่ถูกต้องตลอดจนลดการใช้ผลิตภัณฑ์ที่สร้างขยะและมลพิษ

การจัดการตนเอง หมายถึง ข้อตกลง กฎ กติกา ที่ชุมชนสร้างขึ้นร่วมกันใช้ในการปฏิบัติร่วมกันในลักษณะส่วนรวมของชุมชน เพื่อสร้างความสามัคคี ความร่วมมือ ในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

ชุมชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีบ้านเลขที่และจำนวนครัวเรือนตามทะเบียนราษฎรในเขตพื้นที่ตำบลบัวตูม อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ชุมชนได้แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการขยะ นับตั้งแต่ครัวเรือนไปถึงระดับชุมชน

1.6.2 ได้ต้นแบบผลิตภัณฑ์จากขยะเหลือทิ้งสำหรับใช้สอยในครัวเรือน

1.6.3 ชุมชนตระหนักรู้เห็นความสำคัญและคุณค่าของการจัดการขยะในครัวเรือน และความผูกพันของชุมชนกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

1.6.4 ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมคิดร่วมสร้าง เกิดวิทยากรชาวบ้านในการถ่ายทอดองค์ความรู้และขยายผลรูปแบบการจัดการขยะโดยชุมชนสู่ชุมชนใกล้เคียง

1.6.5 ชุมชนสะอาด สมาชิกในชุมชนมีสุขลักษณะที่ดี